

Nové pohledy v tradičních tématech?

ANNA KUCHARSKÁ

Úkolem úvodníku je napsat slova, která mohou naladit čtenáře na připravené číslo časopisu a poskytnout mu informace o jeho záměrech. Je-li připravováno monotematické číslo, může úvodní text reflektovat šíři i způsob uchopení ohlášeného tématu v jednotlivých článcích, jejich metodologické přístupy, přínosy či limity. V ostatních případech se autor úvodního textu, podobně jako to dělala před ním redakce řadící jednotlivé příspěvky do určitého sledu, snaží nalézt spojovací linii mezi jednotlivými texty, aby byla posílena obsahová a tematická kompaktnost daného čísla časopisu. Nejde přitom o mechanické hledání styčných míst – „oslích můstků“, nýbrž o upozornění na hlubší provázanost, která umožňuje jednotlivé příspěvky „číst“ i z jiného pohledu.

Podíváme-li se do připraveného čísla *Pedagogiky*, pomyslná spojovací „nit“ není na první pohled zřejmá. Jako v jiných ne-monotematicky zaměřených číslech zde najdeme skutečně odlišná témata i pestré přístupy při zpracování příspěvků, navíc spadajících do různých žánrů. Publikovány jsou zde dvě teoretické studie a tři studie empirické, v nichž jsou užívány postupy kvalitativní i kvantitativní metodologie, dále je do čísla zařazena analytická zpráva z konference, recenze publikace a osobní vzpomínka na významného nestora české psychologie, který byl mj. blízký i našemu časopisu. Příspěvky jsou na první pohled tematicky a metodologicky nesourodé, ale ráda bych se ve svém úvodníku zaměřila na některá styčná místa mezi nimi.

Pro všechny příspěvky platí to, že nejsou objeovávána nová témata či představovány nové metodologické přístupy. Pohybujeme se v běžných či tradičních obsazích pedagogiky a psychologie – výuka matematiky, školní zralost, poradenství, spolu-

práce v pedagogickém výzkumu. Přesto je každý příspěvek svědkem proměn a posunů, ke kterým v poslední době dochází díky technickým, technologickým i společenským změnám, podobně jako dochází ke změnám v chápání vědy a jejím rozvoji; v každém příspěvku tak lze vystopovat důraz na nové pojetí daného tématu, a to buď explicitně, nebo alespoň skrytě.

Pojem „sít“ je v současné době frekventovaně používán, a to v různých významech. Časté je jeho využití pro označení propojení technických zařízení s cílem výměny a sdílení informací, tedy využití moderních prostředků v komunikaci. Zdomácněl i v jiných kontextech, kdy se využívá onoho propojování či předávání (informací, postupů, zkušeností). Text Elišky Walterové s názvem *Možnosti a limity síťování se zřetelem k pedagogickému výzkumu* se věnuje tomu, co bychom v minulosti nazývali spoluprací – její funkcí a přínosy pro vědu. Tak jako přináší užitek a přidanou hodnotu sdílení mezi jednotlivci díky novým technologiím, podobný zisk máme z kontaktů a spolupráce v oblasti vědy. V textu autorka reflektuje téma sítí a síťování – jak sama uvádí „stavu“ i „procesu“ – z historického a sociálního hlediska, všímá si proměn v charakteru i předmětu zkoumání sítí a síťování. Byly, jsou a budou prostředkem dalšího rozvoje, neboť jen velmi málo z toho, co posouvá společnost, je výlučným dílem jednotlivců. V naší teorii zatím není toto téma často představováno, proto čtenář ocení výklad sociologických teorií sítí (relační sociologie, teorie aktérů sítí). Text přináší zamyšlení nad otázkami sítí a síťování v pedagogice a pedagogickém výzkumu s příklady existujících sítí v pedagogické komunitě u nás, včetně jejich proměn a potencialit dalšího rozvoje. Podkladem pro příspěvek byl hlavní referát na konferenci České asociace pedagogického výzkumu v Českých Budějovicích konané v září tohoto roku – asociace, kterou považuje autorka za hlavní komunitu pedagogického výzkumu a která by mohla přispět k neformální evaluaci a koordinaci českého pedagogického výzkumu. Autorka identifikuje možné postupy výzkumného sledování sítí v pedagogickém výzkumu, což by ho mohlo posunout zase dál.

Dva příspěvky se nějakým způsobem dotýkají využití konstruktivismu ve výuce, tedy tématu veskrze aktuálního. První z nich, s názvem *Výukové situace rozvíjející kompetenci k řešení problémů: teoretický model jako východisko pro analýzu výuky*, od Terezy Češkové je teoretickou studií, která se zamýšlí nad možnostmi problémově orientovaného učení a jeho přínosu pro rozvoj kompetencí k řešení problémových situací. Nejasně strukturovaný úkol může přispět k vlastnímu uchopení obsahu žáky s promítáním jejich představ a k nacházení způsobů řešení. Autorka vychází z modelu postaveného na třech pilířích – jádro problému, vnější a vnitřní situace okolnosti. Zabývá se identifikací ideálního výukového uchopení, ve kterém je výhodou, jsou-li problémové situace blízké reálnému životu žáků, ale kde také nelze vystačit s dosavadními postupy. Napomoci může situační kontext úlohy a provázanost mezi obsahy. Učitel je pak spíše průvodcem jednotlivými fázemi řešení úkolu, podněcuje žáky k hledání vhodných postupů a neurčuje správnost řešení.

Do tohoto čísla časopisu *Pedagogika* byl zařazen také empirický příspěvek, který jako by na výše zmíněnou teoretickou studii přímo navazoval. Jeho autorky, Libuše Samková, Alena Hošpesová a Marie Tichá, zkoumají možnost *badatelsky orientované výuky v matematice v přípravě budoucích učitelů 1. stupně*. Prostřednictvím kvalitativní analýzy byly u budoucích učitelů 1. stupně sledovány změny ve faktografických a oborových znalostech, ale také změny v postojích k matematice a matematickému vzdělávání pomocí badatelsky orientovaného vyučování. Provedený výzkum ilustruje složitost podpory rozvoje didaktických kompetencí budoucích učitelů. Přestože měli sami zkušenost s badatelsky orientovanou výukou, zůstávali často u upřednostňování transmisivních postupů výuky. Nutnost proměny didaktických přístupů učitelů je jedním z požadavků, se kterými se při hledání potřebných změn ve školství setkáváme. Činnostní učení bývá považováno za stěžejní rámec proměn. Otázkou, kterou bychom se měli zabývat, je, zda je možné pěstovat výlučně konstruktivistické pojetí výuky, zda v přípravě učitelů není např. tradiční přístup vhodný pro výchozí etapu, ve které adept učitelství získává základy profesních jistot. Na ně může v budoucnu navázat postupy badatelsky orientovaného vyučování, případně je možnou otázkou k diskusi, zda by neměly být oba přístupy rozvíjeny souběžně, aby dávaly budoucímu učiteli co nejširší prostor k výběru. Zcela adekvátní je ale zkoumat oba přístupy, jak se i stalo v našem časopise.

Další dvě témata spojuje v minulosti definované „výchovné“ poradenství, dnes „pedagogicko-psychologické“ poradenství. Marcela Ehlová ve svém příspěvku *Školní poradenské služby na středních školách poskytované výchovnými poradci* představuje výsledky výzkumného šetření realizovaného v letech 2011–2014 ve dvou krajích České republiky. Použit byl smíšený design, který měl pomocí dotazníkového šetření a hloubkových rozhovorů s výchovnými poradci odpovědět na otázky, jak je v současné době, tedy po více než 50letém působení výchovných poradců na středních školách (kořeny této služby můžeme nalézt již v první polovině šedesátých let 20. století), vnímána role a pozice výchovných poradců, jaká je jejich motivace pro výkon funkce a jaké jsou typické činnosti, kvalifikační požadavky i podmínky pro poradenské služby na školách. Výchozím předpolím empirické studie je provedená analýza vývoje poradenského systému i aktuální stav legislativy. Autorka se také zaměřuje na silné a slabé stránky poradenského systému a aktuálně se rozšiřujícího školního poradenství v tzv. širším pojetí (zapojení školních psychologů a speciálních pedagogů). Tento trend, společně se změnami v důsledku úpravy paragrafu 16 školského zákona a navazujících předpisů upravujících tzv. společné vzdělávání, přináší kvalitativní posuny ve fungování podpůrných služeb ve školství. Jak se bude dále realizovat rozvoj poradenských služeb, bude záviset i na samotných aktérech, včetně výchovných poradců, i když řada jevů spočívá mimo možnosti škol a poradenského systému (legislativa pro systémové prvky podpory).

Tradičním odborným tématem školského i podpůrného systému ve školství je školní zralost a školní připravenost. Odklad školní docházky patří mezi běžná intervenční opatření, kterých je využíváno pro lepší start školsky nezralých či nepřipravených školáků. Od počátečních obav rodičů ze stigmatizace se postupně ujalo, bohužel, v poslední době až nad rámec našich očekávání. Proto byly také zvyšující se počty odkladů diskutovány a hledaly se příčiny tohoto stavu. Pozitivní na příspěvku Zuzany Svobodové s názvem *Zápis dítěte do první třídy – kritéria, spravedlivost a pohled zákonných zástupců* je, že se snaží vyhnout obligátním přístupům vědeckého zkoumání školní zralosti. Doposud se pozornost věnovala spíše příčinám školní nezralosti či nepřipravenosti, případně typologii předškoláků, kterým jsou odklady školní docházky poskytovány, a sledování četnosti odkladů v závislosti na regionálních podmínkách. Autorka se soustřeďuje na kohortu rodičů a zákonných zástupců, tedy na cílovou skupinu, která byla dosud spíše přehlížena, a zkoumá, jak tato skupina vnímá a prožívá zápis do první třídy, jaká jsou kritéria přijetí do základní školy pro spravedlivý start ve vzdělávání. Nové je na tomto uchopení tématu to, že se autorka nesnaží postihnout téma v průřezové studii, nýbrž se zabývá procesuální stránkou. Abychom mohli lépe přistupovat k nutným změnám, je potřebné vědět, jak probíhá proces rozhodování o nástupu do školy či odkladu školní docházky. Někdy jsou percipované důvody rodičů spíše organizačního nebo vnějšího charakteru, což může být považováno za alarmující. Odpověď na otázku, jak snížit počty odkladů, pak nespočívá v diskusi, jak rozvíjet děti s různými vývojovými, osobnostními či emočními problémy, nýbrž v hledání možností, jak zajistit, aby všechny veřejné školy byly vnímány jako vhodné pro všechny děti. Byť se článek zabývá nástupem do školy, má hlubší rozměr a zapadá do širší témat sociálních nerovností v našem vzdělávacím systému.

Také u posledních tří příspěvků můžeme identifikovat téma tradice vs. novost.

Pro rozvoj odborných témat prostřednictvím vědy a výzkumu je nutná znalost metodologických postupů i schopnost je aplikovat. V poslední době jsme zaznamenali několik publikací věnujících se kvantitativní metodologii. Recenze Ivany Kočvarové posuzuje publikaci Mareše, Rabušice a Soukupa, která byla vydána v loňském roce na Masarykově univerzitě. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS* (programu, který se v současné době běžně využívá v sociologickém nebo psychologickém výzkumu), může podpořit větší uplatnění i ve výzkumu pedagogickém, neboť jak recenzentka poznamenává, jeho užití je spíše až ve vyšších stupních studia.

Analytická zpráva Gavory a Mareše bilancuje studentskou konferenci *Študentské fórum*. Má své tradiční i netradiční prvky – tradiční je to, že se prezentují výsledky odborné práce, netradičních prvků je více – studenti musí dopředu poslat text, obdrží posudky a mohou se tak připravit na obhajobu; konference se mohou účastnit i školitelé prací, souběžně probíhají prezentace odborných témat. Zajímavý formát

konference jistě souvisí s tím, že se udržela po dobu 15 let a že umožňuje propojování generací – tedy zapojování studentů pregraduálního a postgraduálního studia do výzkumných aktivit příslušných pracovišť. Organizátoři konference se jistě radují, když ti, co kdysi dostávali odbornou a metodickou podporu při řešení kvalifikačních prací, se dnes stávají sami školiteli – přijíždějí na konferenci znovu a v nové roli.

Střídání generací má bohužel i konečný rozměr. Poslední příspěvek je vzpomínkou na Zdeňka Heluse, se kterým jsme se rozloučili na počátku listopadu. Téměř symbolické je, že první číslo *Pedagogiky* v tomto roce bylo věnováno 80. výročí jeho narození, poslední číslo v témže roce je vzpomínkou na něj. Radka Wildová shrnuje jeho význam pro psychologii i pedagogiku, provází čtenáře jeho profesní kariérou a jeho rolami – odbornými, profesními i společenskými. Byl člověkem optimistickým, s důvěrou v lidi, byl důležitou osobou pro druhé, dovedl oslovit různé generace svých kolegů, včetně těch nejmladších – tedy studenty. Ve shodě s identifikovanou linkou našeho časopisu je možné dodat, že se v něm snoubila pokora k tradicím i zvědavost a otevřenost vůči novému. Kéž bychom dovedli tyto dvě tendence držet pospolu, neboť umožňují na jedné straně kontinuitu, na druhé straně směřování k budoucnosti.